

ЗМІСТ, ФОРМИ І МЕТОДИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ МЕТОДИКИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

CONTENTS, FORMS AND METHODS OF EXPERIMENTAL PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT METHOD FOR FUTURE PHYSICAL CULTURE TEACHERS

У статті розглянуті та проаналізовані деякі проблеми, що відображають зміст науково-методичного забезпечення професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, зокрема моніторинг рівня розвитку педагогічної культури вчителів; визначення проблеми інноваційної роботи вчителів відповідно до їх можливостей, інтересів і проблем школи; організація роботи проблемних груп вчителів, які беруть участь у дослідницькій діяльності; організація роботи творчих майстерень вчителів з орієнтацією на проблему розвитку школи; проведення самоаналізу діяльності вчителя за рік, рефлексія свого досвіду.

Ключові слова: вчитель фізичної культури, професійний саморозвиток, педагогічні умови професійного саморозвитку, етапи професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

В статье рассмотрены и проанализированы некоторые проблемы, отражающие содержание научно-методического обеспечения профессионального саморазвития будущих учителей физической культуры, в частности мониторинг уровня развития педагогической культуры учителей; определение проблемы инновационной деятельности учителей в соответствии с их возможностями, интересами и проблемами школы; организация работы проблемных групп учителей, участвующих в исследовательской

деятельности; организация работы творческих мастерских учителей с ориентацией на проблему развития школы; проведение самоанализа деятельности учителя за год, рефлексия своего опыта.

Ключевые слова: учитель физической культуры, профессиональное саморазвитие, педагогические условия профессионального саморазвития, этапы профессионального саморазвития будущих учителей физической культуры.

The article considers and analyzes some problems that reflect the content of scientific and methodological support of professional self-development of future teachers of physical culture, in particular: monitoring the level of development of pedagogical culture of teachers; definition of the problem of innovative work of teachers in accordance with their capabilities, interests and school problem; organization of problem groups of teachers involved in research activities; organization of work of creative workshops of teachers with an orientation on the problem of school development. Conducting self-examination of the teacher's activity during the year, reflection of his experience.

Key words: physical education teacher, professional self-development, pedagogical conditions of professional self-development, needs, motivation, stimulation, model and stages of professional self-development of future teachers of physical culture.

УДК 378.016.796

Курнишев Ю.А.,
канд. пед. наук,
викладач кафедри фізичної культури
та основ здоров'я
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Дослідження присвячене змісту науково-методичного забезпечення професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

За результатами теоретичного аналізу і з урахуванням практичного досвіду роботи маємо підстави стверджувати, що саморозвиток студентів залежить від умов, які створюються для їх творчої самореалізації. У процесі творчої самореалізації змінюються уявлення і виробляється творча модель індивідуальної діяльності, яку вчитель приймає за еталон того, чого він планує досягти шляхом творчого саморозвитку. У процесі творчого саморозвитку, заломлюючись через призму індивідуальної структури особистості, утворюється новий еталон, відмінний від проєктованого.

Найважливішими для дослідження стала сукупність теоретичних робіт щодо: проблем професійної освіти і підготовки фахівців у вищих навчальних закладах (А. Алексюк, В. Беспалько, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Луговий, Н. Ничкало, В. Радкевич, В. Сластьонін, В. Ягупов); професій-

ної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (Є. Вільчковський, П. Лесгафт, М. Носко, Л. Сущенко, Б. Шиян та ін.); розвитку ідей особистісно-орієнтованого підходу, самостійної діяльності студентів, самовдосконалення і саморозвитку в освіті та професійній підготовці (М. Артюшина, І. Бех, Є. Бондаревська, Г. Романова, М. Солдатенко, В. Серіков та ін.); психологічної теорії особистості і її діяльності, людини як суб'єкта діяльності і відносин (Г. Балл, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, В. Рибалка та ін.); теорії професійно-особистісного розвитку педагогів (С. Гончаренко, Е. Зеєр, І. Зязюн, Е. Клімов, О. Коваленко, В. Лозовецька, В. Орлов та ін.); загальнопедагогічних принципів і нормативних документів України про освіту.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. За результатами аналізу теоретичних джерел встановлено, що проблема професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури ще не була предметом окремого наукового дослідження, а вивчення стану професійної підготовки студентів факультетів

фізичного виховання дозволило виявити суперечності. Визначені суперечності, соціальна значущість, актуальність проблеми професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури, її недостатня розробленість у теорії і практиці професійної освіти зумовили вибір теми статті.

Мета статті – обґрунтувати вибір змісту, форм і методів експериментальної методики професійного саморозвитку студентів факультетів фізичного виховання ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. У навчальному процесі вищої школи традиційно приділялася увага, здебільшого, репродуктивним способам навчання, тренуванню пам'яті, а не розвитку самостійності і творчості. Викладачі певною мірою виступали «стимулятором пасивності в навчальній діяльності студентів» [7, с. 28]. Пояснюється це тим, що у вищій школі викладач не завжди достатньо ознайомлений із реальними процесами пізнання й активізації пізнавальних процесів. Повідомляючи студентам про сучасні наукові дослідження в обраній ними галузі знання, значна частина викладачів обмежується констатацією результатів досліджень, не залучаючи студентів до активного пошуку. Проте саме пізнавальна активність студентів є фактором, що мотивує потребу і результат саморозвитку.

Цей підхід ґрунтується на принципі детермінізму, завдяки якому пізнавальна активність проявляється у неперервній взаємодії суб'єкта, що набуває знань про об'єкт пізнання. Навчання у вищому закладі освіти – це процес взаємодії між викладачем і студентом. Воно буде ефективним лише в тому разі, якщо і викладач, і студент проявлять високу активність. Знання закономірностей і способів активізації пізнавальної діяльності студентів дає можливість педагогам розкрити їх творчий потенціал. Активність студентів є визначальною, проте вона забезпечується викладачем. Якщо немає активності самого студента, то скільки б викладач не повідомляв відомостей, фактів, ніяких знань і вмінь у студентів не з'явиться.

Активність майбутнього вчителя фізичної культури породжується його бажанням діяти. Для виникнення такого бажання необхідно, щоб студенти ставили перед собою відповідну мету. По-перше, це задоволення своєї допитливості та зацікавленості; по-друге, завдання, які ставляться перед студентом, мають бути для нього життєво необхідними; нарешті, психологічно він має бути готовим долати труднощі і налаштованим на те, щоб виконати завдання якнайкраще.

На жаль, у ставленні студентів до навчання не завжди є належна мотивація і не всі викладачі достатньою мірою опікуються цією проблемою. Це веде до традиціоналізму, звужує можливості актуалізації процесів професійного саморозвитку. Тому надзвичайно важливо, спираючись на дані

психолого-педагогічних досліджень, простежити розвиток особистості вчителя фізкультури як процес, що характеризується високою індивідуальною активністю, і виділити в ньому позитивні аспекти саморозвитку.

Для студента – майбутнього вчителя фізкультури положення про саморозвиток є правилами підготовки своєї особистості до майбутньої педагогічної діяльності у процесі оволодіння професією. Не є винятком і саморозвиток. Він передбачає: самоактуалізацію, мотивацію саморозвитку; ідентифікацію і знайомство з основами саморозвитку; смислоутворення в процесі визначення своїх професійно-особистісних якостей, що вимагають подальшого вдосконалення і корегування та вироблення активної позиції щодо своєї особистості, своєї майбутньої професійної діяльності; проектування довгострокової програми власного самовдосконалення в системі безперервної професійної освіти; формування первинних навичок саморозвитку і самореалізації.

До способів саморозвитку майбутнього вчителя фізкультури відносимо такі: тренінги самопізнання і самоідентифікації; ознайомлення із науковою літературою в галузі фізкультури і спорту, загальноосвітніми і психолого-педагогічними джерелами; рефлексію й обговорення з викладачем результатів педагогічної практики; вивчення й узагальнення досягнень успішних вчителів фізичної культури, спортивних педагогів, тренерів; активізацію творчих педагогічних дій і залучення до науково-пошукової діяльності.

У професійному саморозвитку вчителя фізкультури можна виділити такі основні напрями: а) оволодіння педагогічною рефлексією та навичками саморегуляції; б) оволодіння новими знаннями в галузі фізкультури і спорту, фізіотерапії й оздоровлення дітей, психології і педагогіки; в) оволодіння основами педагогічної майстерності.

Основними джерелами нових знань є психолого-педагогічна література, журнали за спеціальністю, методичні посібники та рекомендації, нормативні акти та інша документація (закони, укази, програми розвитку освіти та ін.), газетні статті, теле- й аудіо-програми, відеоматеріали. З поширенням мережі Інтернет у ній з'являється все більше сайтів, які анонсують проблеми дітей, підлітків і молоді, роботу з ними, різні аспекти виховання і навчання. Важливим для вчителя є поповнення загальнокультурного багажу (знання історії, літератури, культури), розуміння соціальних і політичних тенденцій у суспільстві. Нові знання можна набути як індивідуально, так і відвідуючи курси підвищення кваліфікації, лекторії та інші форми занять.

Один з основних способів саморозвитку майбутнього вчителя – педагогічна рефлексія. Але рефлексія – це не просто розуміння людиною

самої себе, свого внутрішнього світу, свого ставлення до роботи, інших людей, того, що відбувається в процесі спілкування. Це ще й з'ясування того, як вона сприймається й оцінюється іншими, як інші бачать її особистісні та когнітивні особливості, емоційні реакції.

Існують декілька основних способів рефлексивного аналізу: індивідуальна рефлексія; звернення по допомогу до наставника – більш досвідченого колеги; рефлексія в групі колег, рівних за рівнем кваліфікації.

Наведемо приблизний перелік питань, на які бажано знайти відповіді в ході рефлексії: як я оцінюю рівень своєї професійної підготовки; що я думаю про свою педагогічну діяльність; що я думаю про учнів, як я їх сприймаю; які мої особливості (особистісні, емоційні, когнітивні) і як вони проявляються в роботі; як я сприймаю себе в навчанні і майбутній професії та ін. У ході рефлексії слід дотримуватися ряду правил: зосередженості – не допускати ніяких сторонніх думок і не йти шляхом виникаючих асоціацій; самозаглибленості – ніхто і ніщо не повинно відволікати; акценту на своїх діях і своїх емоціях.

Емоції і почуття – обов'язковий елемент рефлексії. Важливо обмірковувати й обговорювати з іншими не тільки дії (свої та учнів), але й емоції, які були ними викликані.

Важливий фактором саморозвитку педагога є оволодіння навичками саморегуляції і їх використання. Для представників усіх професій, об'єктом яких є людина (педагоги, лікарі, психологи та ін.), характерний стан т. зв. «професійного вигорання». Надлишок спілкування, безліч великих і малих проблем, які потребують негайного вирішення, – все це веде до емоційної та психологічної втоми і, як наслідок, до стресу. Уміння керувати своїм емоційним і психологічним станом є одним із компонентів професійної педагогічної техніки.

До проблем, що відображають зміст науково-методичного забезпечення саморозвитку майбутніх вчителів, належать: моніторинг рівня розвитку педагогічної культури вчителів; визначення проблеми інноваційної роботи вчителів відповідно до їх можливостей, інтересів і проблем школи; організація роботи проблемних груп вчителів, які беруть участь у дослідницькій діяльності; організація роботи творчих майстерень вчителів з орієнтацією на проблему розвитку школи; проведення самоаналізу діяльності вчителя за рік, рефлексія свого досвіду; організація навчання молодих фахівців у творчих майстернях вчителів із проблем використання технологій особистісно-орієнтованої освіти.

Мета наших тренінгів полягала в оптимізації професійного розвитку майбутніх учителів, підвищення у них рівня професійної самосвідомості, мотивів, інтересів, спрямованості, здібностей і

потреби в професійному й особистісному самовивченні і саморозвитку.

Одним із найбільш важливих елементів дослідно-експериментальної роботи є реалізація «Програми професійного саморозвитку майбутніх учителів фізкультури». Основна мета Програми – розвинути професійну рефлексію педагога, активізуючи особистісний потенціал (зростання осмислення життя і самоактуалізації) і розвиваючи професійну самосвідомість.

Паралельно з вивченням Програми студенти працювали в спеціально організованих проблемних групах. У них відбувалося обговорення найскладніших інноваційних і дослідницьких проектів, над якими працювали учасники. Але основний зміст роботи груп – це допомога в професійній самореалізації. Одним із принципів в організації роботи цих груп було створення ситуації успіху, що дозволяє пережити радість досягнення, усвідомлення своїх здібностей, віри в себе, у свої творчі можливості.

Основними засобами теоретичної складової частини програми були обрані міні-лекції й індивідуальні роз'яснювальні бесіди для здійснення психолого-педагогічної освіти студентів.

З метою корекції позиції студентів до професійного саморозвитку «Програма професійного розвитку і саморозвитку» передбачала ряд міні-завдань на самопізнання і саморозвиток. Її мета – допомогти усвідомити і самостійно скорегувати певні особистісні якості, дати можливість майбутньому вчителю переконатися у необхідності такої процедури. Під час проходження Програми студенти регулярно заповнювали «Журнал саморозвитку» і готували «Поточний звіт студента про виконання програми професійного саморозвитку».

Згідно з алгоритмічною моделлю професійного саморозвитку було розроблено рольову гру «Професійний саморозвиток вчителя фізичного виховання». Суть гри полягала в тому, що студенти отримували завдання з визначення певних можливих недоліків вчителя фізичного виховання в освіті (прогалин у знаннях, вміннях, вихованні, методиці викладання), недостатніх результатів із фізичної підготовки, розвитку психологічних якостей, психомоторних функцій тощо. Група студентів підбирала методики діагностування професійного компонента, розробляла міні-програму усунення недоліку.

Головним етапом є релаксація. Студенти висловлюють свої думки щодо реальності застосування запропонованої міні-програми. Роль викладача зводиться до вміння коректно звернути увагу на непомічений недолік або позитивну сторону, можливості практичного впровадження результатів розробки програми. Оцінювання відбувається колегіально на основі проявленої активності, обґрунтованості висловлюваних думок, коректного ставлення до своїх одногрупників.

Засоби забезпечення педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх вчителів фізичного виховання

№	Педагогічні умови	Педагогічні засоби
1	Індивідуальна саморозвивальна програма студента	Діагностика особистісного і професійного розвитку студентів для розробки особистої програми вдосконалення, програма розвитку особистих якостей
2	Успішна адаптація студентів	Застосування інноваційних форм і методів педагогічної діяльності: проблемне навчання, проектне навчання, портфоліо, тренінги, рольові ігри
3	Ефективна самоосвітня робота студентів	Акцент у навчальному процесі робиться на розвиток психолого-педагогічних і фахових знань і умінь, професійної компетентності, включення в обговорення педагогічних задач і ситуацій, висловлювань вчених і видатних діячів, проводиться регулярна діагностика розвитку професійних якостей особистості
4	Формування готовності до професійного самовдосконалення	До вивчення обов'язкових навчальних програм підготовки майбутніх вчителів фізкультури додано програму спецкурсу професійного саморозвитку студентів, ведення щоденника самоспостереження
5	Позитивна мотивація професійного саморозвитку	Самостійна робота студента й інноваційні освітні технології, спрямовані на вироблення вмінь і мотивації до самоосвітньої діяльності
6	Педагогічна рефлексія та самоспостереження	Робота в групах, підготовка до рольової гри, розробка міні-програми та проектів професійного саморозвитку, самодіагностика особистих і професійних досягнень

Наступним найважливішим елементом експериментальної роботи є використання портфоліо. З ходом експерименту «Портфоліо студента» перетворюється на досить складну, розширену та поглиблену структуру знань, даних і досягнень.

Важливим компонентом, що розвиває самореалізацію, є щоденник самоспостережень, які ведуть педагоги. У поєднанні з аналізом педагогічних проблем він виступає потужним інструментом у вирішенні основних завдань дослідно-експериментальної роботи.

Доцільними, але досить проблематичними, виявляються системні самоспостереження, контроль і свідоме регулювання власних емоцій. Під час проведення тренінгу пропонується виробити установку: «Знаю, що потрібно і як треба діяти». Така установка дає можливість вирішення проблеми за традиційним психолого-педагогічним підходом. Педагогічна рефлексія доповнює ефект самоспостереження і корекції результатів.

Вивчення досвіду видатних педагогів минулого сформувало у студентів переконання, що професійний педагог-вихователь бачить перед собою насамперед дитину, особистість. Якщо такий вчитель не зумів зацікавити учня, збудити в ньому емоції і думки, адекватні змісту уроку, то шукатиме в собі здатність зацікавити, привернути увагу, збудити власні сили дитини і спрямувати їх на розуміння сутності спортивних вправ для фізичного розвитку, зокрема через усвідомлення учнем того, наскільки це важливо для нього особисто.

Процес стимулювання саморозвитку вчителя фізкультури буде тим ефективнішим, чим більше він спрямований на створення в школі розвиваль-

ного освітнього середовища, тобто системи умов для постійного пошуку, оновлення прийомів і способів професійної педагогічної діяльності; системи умов, які сприяють прояву і розвитку творчої індивідуальності викладача, формуванню у нього авторської педагогічної технології.

Таким чином, ми розробили основний зміст, форми і методи саморозвитку студентів з урахуванням визначених раніше педагогічних умов. Для більшої наочності внесемо педагогічні засоби, завдяки яким враховуються останні (педагогічні умови), у таблицю (табл. 1).

Отже, навчально-виховний процес у вищій школі – це процес цілеспрямованої діяльності викладача з метою створення умов для розвитку особистості майбутнього фахівця. Цей процес передбачає не лише отримання студентом сукупності необхідних професійних знань, а й формування культурних навичок, необхідних фахових умінь, системи поглядів, що становлять загальний рівень духовного розвитку людини та є наслідком систематичного впливу культурного і матеріального середовища.

Висновки. Виявлені нами психолого-педагогічні умови, які забезпечують ефективність професійного саморозвитку, характеризуються факторами зовнішнього впливу і внутрішніх особистісних перетворень, що взаємодоповнюють один одного. Як головні умови педагогічного саморозвитку майбутніх учителів фізкультури ми виділяємо такі: конструювання індивідуальної саморозвивальної програми студента; успішну адаптацію студентів до умов навчання; організацію ефективної самоосвітньої роботи студентів; формування готов-

ності до професійного самовдосконалення; позитивну мотивацію професійного саморозвитку; реалізацію механізмів педагогічної рефлексії та самоспостереження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Довгопол І. Професійна компетентність педагога: методика комплексного дослідження. Сімферополь, 2006. 70 с.
2. Дубасенюк О.А. Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку; Житомирський держ. ун-т ім. Івана Франка. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2006. 322 с.
3. Зязюн І.А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. Непе-

рервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія / за ред. І.А. Зязюна. К.: «Віпол», 2000. С. 11–57.

4. Митина Л.М. Психологическая диагностика эмоциональной устойчивости учителя: учеб. пособ. М., 1992. 59 с.

5. Орлов В.Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін: монографія / за заг. ред. І.А. Зязюна. К.: Наукова думка, 2003. 262 с.

6. Радкевич В.О. Педагогічна і психологічна науки в Україні: зб. наук. праць: в 5 т. Т. 4. Професійна освіта і освіта дорослих / ред.: Н.Г. Ничкало, В.О. Радкевич, І.А. Зязюн. К.: Пед. думка, 2012. 510 с.

7. Эсаулов А.Ф. Активация учебно-познавательной деятельности студентов. М.: Высшая школа, 1982. 220 с.